
AZƏRBAYCANIN BƏDİİ SƏNƏTKARLIQ NÜMUNƏLƏRİ DÜNYA MUZEYLƏRİNDƏ

Xammal ehtiyatlarının bol olması hələ qədim zamanlarda Azərbaycanda bir sıra sənət növlərinin inkişafına səbəb olmuşdur. Zamanla birgə Azərbaycan xalqı da böyük inkişaf yolu keçərək özünəməxsus zəngin mədəni irsini yaratmışdır. Xalqımızın yaratdığı sənətkarlıq nümunələrinin böyük və zəngin tarixi var. Ararşdırmalar göstərir ki, qədim dövrlərdən başlayaraq Azərbaycan ərazisində yaşayan tayfalar gildən, metaldan və başqa materiallardan orijinal formalı qab-qacaq, silah və bəzək örnəkləri düzəldərək öz həyat və məişətlərində istifadə etmişlər [2].

Bu sənət əsərlərinin özünəməxsus forması, dəqiq işləmə texnikası, üzərindəki bəzəkləri, bədii xüsusiyyətləri sənət araşdırıcılarının daima diqqətini cəlb etmişdir. Hələ uzaq keçmişdə ölkəmizə gəlmiş xarici ölkə müsafirləri, təcirlər, bu sənət əsərlərini müxtəlif yollarla əldə edərək öz ölkələrinə aparmışlar. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda olan səyyahlar, tədqiqatçılar, diplomatlar Azərbaycan sənətkarlığı haqqında maraqlı məlumatlar dərc etdirmişlər. İtalyan səyyahı Marka Pola, alman səyyahı Kempfer, fransalı alim Qammba, Azərbaycan mütəfəkkiri Mirzə Kazım Bəyin tələbəsi Beryozinin Azərbaycan sənətkarlığı haqqındakı fikirləri buna misal ola bilər. XIII əsrdə Azərbaycanda olan İtalyan səyyahı Marko Pola Azərbaycan haqqında məlumat verərkən burada ipək və ipək məmulatlarının bolluğundan, toxunan ipək və zərxara parçalardan, bəzəkli tikmələrdən, eləcə də Təbrizin ipək və zərxara parçalarının gözəlliyindən söhbət açmış və belə parçalara dünyanın başqa yerlərində rast gəlmədiyi haqda məlumat vermişdir [1].

Azərbaycanın çoxşaxəli sənətkarlığını tədqiq edən tarixçilər, arxeoloqlar, alimlərlə yanaşı, müxtəlif dövrlərin incəsənət xadimləri də Azərbaycan sənətkarlığına böyük önəm vermişlər. Rusiyalı rəssam və incəsənət tədqiqatçısı general mayor knyaz Qriqori Qriqoriyeviç Qaqarin XIX əsrin ortalarında Qafqazda hərbi qulluqda olduğu dövrdə Azərbaycana səyahət etmiş, Azərbaycanın təbiəti, memarlıq abidələri, sənətkarlıq nümunələri, bir-birindən rəngarəng

geyimləri onu valeh etmişdi. Onun Azərbaycanın müxtəlif regionlarına aid geyim mədəniyyətinə həsr etdiyi silsilə rəsm əsərlərinə baxarkən XIX əsrin ortalarında Azərbaycanda geyim mədəniyyətinin inkişafı haqqında müəyyən məlumatlara yiyələnmək olar. Bu əsərlərdə rəssam XIX əsrin ortalarında Azərbaycan xalqına məxsus geyimləri ustalıqla təsvir etmişdir. XIX əsrin axırlarında Q.Qaqarın Parisdə Qafqaz geyimlərinə həsr olunmuş sərgilər təşkil etmiş və sərgilərin bir günü yalnız Azərbaycan geyimlərinə həsr edilmişdir. Tarix elmləri namizədi Oleq Kuznetsov İRS jurnalında “Azərbaycan Rusiya və Avropa üçün kəşf” məqaləsində yazır: “Avropa Azərbaycanı kəşf etməsinə görə Q.Qaqarının fırçasına və qələminə borcludur. O Azərbaycanı geridə qalmış, ucqar bir əyalət kimi deyil, həm maddi, həm də mədəniyyət baxımından zəngin və rəngarəng ölkə kimi qələmə vermişdir” [3].

Tarixi faktlara və arxiv sənədlərinə əsaslanaraq söyləmək olar ki, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda bir çox sənətkarlıq növü mövcud olmuşdur. Bu sənətkarlıq növləri arasında misgərlik, zərgərlik, dəmirçilik, silahsız, qalayçı, daşyonma, ağacoyma, şəbəkə yığma, dülgərlik, xarratlıq, nəccarlıq, sərraclıq, dulusçuluq, həsirçilik, xalçaçılıq, bədii tikmə, yun və pambıq parçaların toxunması, baramaçılıq, ipəkçilik, boyaqçılıq, papaqçılıq, keçəçilik, başmaqçılıq, musiqi alətləri sənətkarlığı və s. olmuşdur [2].

Azərbaycanın bədii sənətkarlıq (xalça, parça, tikmə, zərgərlik, misgərlik və s.) nümunələri müxtəlif illərdə və müxtəlif sərgilərdə bütün dünyaya tanındılıb. Əbəs yerə olmayaraq XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq dünyanın ən zəngin muzeyləri və kolleksionerləri bu nadir sənət nümunələrini əldə etməyə can atmışlar.

Bu gün Böyük Britaniyanın Viktoriya və Albert muzeyində nümayiş edilən 1539-cu ildə Təbrizdə Şah Təhmasibin sifarişi ilə Ərdəbil məscidi üçün toxunmuş və elm aləmində “Şeyx Səfi” adı ilə məşhur olan xalı dünyada ən böyük həcmli xalılardan biri hesab edilir. Eni 5,34 metr, uzunluğu 10,51 metr olan bu xalı dünya muzeylərində saxlanılan nadir xalq sənəti nümunəsidir. Bəzəkləri müxtəlif gül-çiçək rəsmlərindən ibarət olan bu xalı öz rəngarəngliyi və düzgün rəng vəhdəti ilə insanı valeh edir.

Kremlin Silah Palatasında nümayiş edilən Azərbaycan zərgərlik nümunələri içərisində XVI əsrə aid “qalxan” tamaşaçıların nəzərini cəlb edir. Mislilə görünməyən gözəllikdə olan bu qalxan deyildiyinə görə rus çarı Mixail Fyodoroviç Romanovun müharibə zamanı özünü qoruduğu silahlarından biri olmuşdur. Sonralar bu qalxan məşhur rus sərkərdəsi Fyodor İvanoviç Mistis-

lavskidə olmuş, 1622-ci ildə sərkərdənin ölümündən sonra daimi olaraq rus çarlarının xəzinəsinə keçmişdir. Diametri 50,8 sm olan qalxan bütöv qırmızı poladdan döyülərək üzəri xatəmkarlıq üsulunda qızılla bəzədilmişdir. Qalxanın üzərində 42 ədəd qalxan boyu dairəvi cığırılar vardır ki, bunların da içərisi müxtəlif ov, müharibə səhnələri və heyvanat aləmindən götürülmüş rəsmlər həkk olunmuşdur. Bu dairəvi cığırılardan doqquzunda ayrı-ayrı 25 növlü 71 heyvan təsviri, 3 müxtəlif növlü kompozisiyalarda verilmiş 18 insan fiquru və s. rəsmlər var. Bu rəsmlər içərisində Nizami Gəncəvinin Leyli və Məcnun poemasından götürülmüş kompozisiyalar xüsusi maraq doğurur. Qalxanın üzərində qiymətli mənbə sayılan “Zərgər Məhəmməd Mömin” sözləri yazılmışdır. Bu nadir sənət əsərinin Azərbaycandan Moskvaya nə zaman gətirildiyi haqda dəqiq məlumat yoxdur.

Məlum olduğu kimi orta əsr Azərbaycan bədii sənətkarlığının ən inkişaf etmiş növlərindən biri keramika sənəti idi. Bu sənət növləri həm məişətdə istifadə edilən qab-qacaq düzəldilməsində, həm də memarlıq abidələrinin bəzədilməsində geniş istifadə edilirdi. Rusiyanın Sankt-Peterburq şəhərinin Dövlət Ermitajında bu xalq sənətimizin də bir çox gözəl nümunələri saxlanılır. Ermitajda Azərbaycan xalqının memarlıq abidələrinin bəzəyi sayılan kaşı nümunələri də nümayiş etdirilir. Bunların içərisində Pir Hüseyn xanədanının kaşıları əsas yer tutur. Hal-hazırda Ermitajda Pir Hüseyn xanəgahının bir-birindən gözəl və dəyərli beş yüz ədədə yaxın müxtəlif forma və bəzəkləri olan kaşıları nümayiş edilir.

Müxtəlif məsələlərdə (qabarıq, batıq) verilən nəbatı ornament motivləri və nəsx xətti ilə yazılmış yazılar bu kaşılarda əsas bəzək xüsusiyyətlərini təşkil edir.

Ağ, yaşıl, firuzəyi və mavi rənglərə boyanmış bu kaşılarda üzərindəki nağışlar, yarpaq, gül, çiçək, qıvrım budaqlardan təşkil edilmiş yazılarda isə şer və Qurandan götürülmüş bəzi dini ayələr verilmişdir. Şərqşünaslar kaşılarda rast gələn şerirlərin Xaqani Şirvaniyə və Cəlaləddin Rumiyə məxsus olduğunu qeyd edir. Pir Hüseyn xanəgahının Ermitajda saxlanılan kiçik həcmli kaşıları da bəzək baxımından diqqəti cəlb edir. Bunların içərisində səkkizbucaqlı kaşılar xüsusən bəzəkli, çünki mavi boyalı xaçvari kaşılar vaxtı ilə Pir Hüseyn xanəgahının divarında fon rolunu oynamışdır.

Böyük Britaniyanın, Fransanın, ABŞ-ın, İsveçrənin, Almanıyanın, Macarıstanın, İtaliyanın, Rusiyanın, Misirin, Türkiyənin, İranın muzeylərinin zəngin kolleksiyalarında nümayiş edilən Təbriz, Naxçıvan, Gəncə, Qazax,

Quba, Bakı və Qarabağ ustalarının əlləri ilə yaradılmış əsrarəngiz sənətkarlıq nümunələrimiz tamaşaçılara sanki istedadlı xalqımızın çox əsirlik zəngin mədəniyyətindən söhbət açır. Sənətkarlarımızın sənətə olan sevgisi, böyük əməyi nəticəsində ərsəyə gətirdikləri nadir sənətkarlıq nümunələri bu gün dünya muzeylərində Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin danışan dilinə çevrilib.

Hal-hazırda YUNESKO-nun qeyri-maddi mədəni irsinin representativ siyahısına daxil edilmiş ənənəvi Azərbaycan xalçaçılıq sənəti, ənənəvi kələğayı sənəti simvolizmi, Lahıç misgərlik sənəti Azərbaycanda sənətkarlığın yüksək səviyyədə inkişaf etməsini sübut edir.

Açar sözlər: tarix, muzey, eksponat, xalça, şah əsər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Etnoqrafiyası. – Bakı: Şərq-Qərb mətbəəsi, 2007.
2. Əfəndiyev R. Azərbaycan Bədii Sənətkarlığı Dünya Muzeylərində. – Bakı: İşıq nəşriyyatı, 1980.
3. Кузнецов О. Князь Григорий Гагарин: открытие Азербайджана взору России и Европы. // ИРС-Наследие, 2012.
<http://anl.az/download/meqale/bakrabochiy/2012/avgust/258766.htm>

Махбуба Абилова (Азербайджан)

Образцы азербайджанского художественного ремесла в музеях мира

На протяжении веков Азербайджан являлся страной прекрасных ремесел. Историки, путешественники, ученые, купцы и дипломаты, в разные века посещавшие Азербайджан, были высокого мнения об азербайджанском художественном ремесле.

В настоящее время шедевры творчества азербайджанских ремесленников хранятся и демонстрируются в самых известных музеях мира. Среди них можно указать образцы ювелирного, гончарного дела, чеканки, ковроткачества и других ремесел. Развитие ремесел в Азербайджане не прекращается и сегодня.

Ключевые слова: история, музей, экспонат, ковер, шедевр.

Mahbuba Abilova (Azerbaijan)

Samples of Azerbaijani art handicrafts in museums of the world

For centuries, Azerbaijan has been a country of wonderful crafts. Historians, travelers, scientists, merchants and diplomats, who visited Azerbaijan in different centuries, had a high opinion about Azerbaijani craftsmanship.

At present, masterpieces of Azerbaijani artisans' artwork are kept and demonstrated in the most famous museums of the world. Among them, you can specify samples of jewelry, pottery, chasing, carpet weaving and other crafts. The development of crafts in Azerbaijan does not stop up today.

Key words: history, museum, exhibit, carpet, masterpiece.